

DARKO DATZER,* IRMA DELJKIĆ**

Policijski izvidi u Engleskoj i Walesu

Sažetak

Budući da englesko kazneno postupovno pravo ima veliko značenje za suvremenu kaznenopravnu teoriju i praksu, u radu se namjeravalo u kratkim crtama opisati istragu kao najvažniji segment prethodnoga kaznenog postupka u Engleskoj i Walesu. S obzirom na to da u ovim zemljopisnim cjelinama ne postoji formalna podjela na radnje otkrivanja i radnje dokazivanja, izlaganjem ključnih odrednica o policijskim izvidima upotpunit će se izlaganja o istrazi u jednom tipičnom adversarnom kaznenom postupku, kojih u znanstvenoj i stručnoj literaturi nema previše. U radu se pokazalo da je u Engleskoj i Walesu pravičan postupak vrlo važan princip koji dolazi do izražaja kroz cijeli kazneni postupak, pa čak i prije nego se on formalno pokrene. Temeljna zamisao engleskoga kaznenoga postupka da se radi o sporu dvije ravnopravne strane nastoji se oživotvoriti već u istrazi, u kojoj je djelatnost policije, koja poduzima veliku većinu izvidnih radnji, iscrpno normirana. Kršenje tih normi implicira ispitivanje zakonitosti prikupljenih dokaza i može rezultirati odbacivanjem optužbi protiv navodnoga počinitelja kaznenoga djela. Pregled najvažnijih rješenja kojima se uređuje istraga sugerira da su zaštita ljudskih prava i sloboda vrijednosti koje su u kaznenom postupku Engleske i Walesa postavljene jako visoko. Iako djelomice stoji (često iznošena) primjedba da je ovakav postupak orijentiran prema dokazima, a manje prema istini, zasigurno da stajalište engleskoga zakonodavca o uspostavljanju dosta sveobuhvatnoga okvira o položaju osumnjičenika (makar i bilo rezultat dosta recentnih pravno-političkih dešavanja) treba respektirati i ozbiljno uzeti u razmatranje.

Ključne riječi: *policija, izvidi, kazneni postupak.*

* dr. sc. Darko Datzler, docent, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu.

** prof. dr. sc. Irma Deljković, izvanredna profesorica, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu.

1. OPĆE NAZNAKE O KAZNENOM POSTUPKU U ENGLESKOJ I WALESU

Engleski kaznenopravni sistem jedan je od najstarijih na svijetu i sve do zadnjih decenija prošloga stoljeća bio je poprilično stabilan (Ashworth, 2000). No, od tada se događaju značajne promjene, ponajprije u domeni nadležnosti za kazneni progon, koja je s policije prelazila u nadležnost posebne službe osnovane 1986. godine – Krunske službe kaznenih progona.

U Engleskoj i Walesu postoje tri kategorije kaznenih djela (ovisno o načinu suđenja za njih): sumarna djela (koja uključuju lakša kaznena djela, poput prometnih delikata) – djela za koje sude magistratski sudovi,¹ optuživa (to su teška djela) – djela za koje sudi samo krunski sud² te kaznena djela za koja se može suditi na oba načina (koja referiraju na srednje teška djela).³

Adversarni tip kaznenoga postupka, koji je na snazi u Engleskoj i Walesu, podrazumijeva dvije faze: pripremnu i raspravnu (Terrill, 2007). Pripremni postupak se također sastoji iz više dijelova, od kojih je najvažnija istraga.⁴ Istraga je bila uglavnom uređena običajnim pravom, a imala je cilj otkrivanje i istraživanje djela i prikupljanje dokaza, kako bi se mogla donijeti ocjena o postojanju djela, odnosno o postojanju dovoljno osnova za kazneni progon. I pored kodifikacije kaznenoga postupka, ponajprije putem Zakona o policiji i dokazima u kaznenom postupku iz 1984. godine⁵ i Zakona o kaznenom pravosuđu iz 2003. godine, policija je ostala *dominus litis* istrage. O sunjezinoj aktivnosti ovisi hoće li se poduzimati istraživanje nekog djela.

Kada se skupi dovoljno dokaza da se osoba može optužiti da je učinila djelo, obično je to radila policija,⁶ ali je Zakonom o kaznenom pravosuđu iz 2003. godine uspostavljena obveza da Krunska služba kaznenih progona u praktično svim iole ozbiljnijim slučajevima odlučuje o tim prijavama. Ovo je obrazloženo time da policijski službenici nisu pravnici i da pravna kvalifikacija djela treba biti ostavljena onima koji poznaju pravo, tj. Krunskoj službi kaznenih progona (Darbyshire, 2008).⁷ Stoga danas (što do prije kojeg decenija nije bio slučaj), uredi službi kaznenih progona blisko surađuju s policijom, i u fazi policijske istrage (svojim savjetima i slično) i u fazi odlučivanja o pokretanju postupka (konzultiranjem s policijskim službenicima koji su radili na slučajevima itd.), te donose odluke o pokretanju

¹ Eng. *summary offences*, za koje se sudi u skraćenom postupku i ne zahtijevaju podizanje formalne optužnice. Magistrat je inače posebna vrsta laičkog, neplaćenog, suca, koji sjedi u vijećima od tri člana i za koji može aplicirati punoljetan građanin Velike Britanije. Pored njih (kojih u Engleskoj i Walesu ima oko 30 000, koji sude u preko 500 magistratskih sudova), u magistratskim sudovima djeluje i oko 130 okružnih, plaćenih sudaca koji najčešće sude sami, i to u složenijim slučajevima, poput ozbiljnih prijevара (Terrill, 2007).

² Eng. *indictable offences*. Za njih se sudi u redovitom postupku i zahtijevaju podizanje formalne optužnice.

³ Eng. *triable- either- way offences*.

⁴ Pored nje, to su još: 1) odlučivanje o optužnici i 2) tzv. postupak predaje, u kojima tužitelj odlučuje da li da podigne optužnicu, odnosno kada sudac na nižoj razini (magistrat) preliminarno ocjenjuje ima li dovoljno dokaza za provođenje glavne rasprave.

⁵ U literaturi često označavan sa PACE (od eng. *Police and Criminal Evidence Act*).

⁶ I ona se izričito Zakonom o kaznenom pravosuđu iz 2003. godine naziva "javnim tužiteljem" i time formalno ima pravo podnijeti optužnicu protiv neke osobe. No, za većinu djela optužnicu podiže i na sudu zastupa tužitelj, ali i prije nego odluči poduzeti gonjenje, obavezan je ocijeniti postoje li odgovarajući uvjeti.

⁷ Ashworth (2000) izvještava o tomu da su mnoge policijske agencije šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća, upravo zato što nisu vladali potrebnim znanjem, angažirali odvjetnike kako bi im pomogli u njihovim tužiteljskim funkcijama i zastupanju slučajeva pred sudovima.

kaznenoga postupka i podizanju optužnice. U Engleskoj i Walesu, slično kao i u Sjedinjenim Državama, postoji obveza da se okrivljenik izjasni o navodima optužbe. Tom prilikom mu se može izreći i novčana sankcija bez pokretanja postupka.

Ne postoji obveza državnog tužitelja, koji poduzima kazneni progon i zastupa optužbu pred sudom, da goni za sva djela koja mu se prijave. Odluka o optuživanju se sastoji od dva testa koje provodi tužitelj: dokazni test i test javnog interesa. Prvi referira na pouzdanost i zakonitost dokaza pribavljenih od strane policije, tj. na ispitivanje postojanja dokaza koji upućuju na "realističnu anticipaciju osude", a drugi na ispitivanje postojanja faktora protiv optuživanja, koji moraju prevagnuti nad onima koji nalažu optuživanje, ili na alternative redovitom postupku (Ashworth, 2000).

Ono što je karakteristično za Englesku i Wales jest da tužitelj nema nadležnosti nad policijom. Naime, tužitelj ne može naredivati policiji što da radi, ali ga ništa ne sprječava da s njom blisko surađuje, potiče ju i savjetuje da prikuplja što kvalitetnije dokaze (Huber i Klumpe, 1993). Najveći broj slučajeva se okončava pred magistratskim sudom (preko 95%), pa čak i oni gdje ovaj sud ima mogućnost da postupanje prepusti višoj instanci (krunskom sudu) (Darbyshire, 2008). Isto tako, za najveći broj ovih slučajeva presude nisu donesene u redovitoj, nego u skraćenoj proceduri, gdje se okrivljeni izjasnio da je kriv, u kom slučaju nema suđenja.

Nakon odluke o optuživanju, okrivljeniku se izdaje "pisani dokument" kojim se ta osoba izvještava o tomu što mu se stavlja na teret, te se poziva da se pojavi na sudu u zakazanom terminu. Prije održavanja glavne rasprave postoji međufaza, pretraspravno ročište,⁸ u kojem se okrivljeni, odnosno optuženi, izjašnjava o navodima optužbe. On se može izjasniti da je kriv ili nije kriv. U ovoj fazi se treba odlučiti hoće li se optuženom, ako se izjasni da nije kriv, suditi na magistratskom ili krunskom sudu. Uz pristanak optuženog i magistratskoga istražnog suca⁹ (eng. *examining justice*), koji *prima facie* ocjenjuje zavrjeđuje li slučaj da bude razmatran na krunskom sudu, može se o predmetu zaista i odlučivati na krunskom sudu. Ako se izjasni da je kriv, zakazuje se glavna rasprava koja ima odlike spora ravnopravnih stranaka, a ako se izjasni da nije kriv, zakazuje se ročište u kojem će se izreći sankcija (mada ju je moguće izreći već i prigodom izjašnjavanja o krivnji). **Velika se većina optuženih izjašnjava da su krivi,¹⁰ čime se relativno mali broj slučajeva zaista rješava na glavnoj raspravi.** Ovo oslobađa tužitelje obveze da dokazuju djelo, što se na prvi pogled čini suprotnim zaštititi prava čovjeka i otvara mogućnost zloporaba (time što netko drugi, a ne počinitelj, iz nekog razloga priznaje djelo koje zapravo nije počinio), ali je potvrđeno sudskom praksom (Darbyshire, 2008). **Suci samo razmatraju je li priznanje dano dragovoljno i je li počinitelj svjestan značenja svog izjašnjavanja.**¹¹ Huber i Klumpe (1993) navode da se u tom smislu može reći da su engleski suci pasivni i zainteresirani prije za formalnu nego za materijalnu istinu, jer odlučuju samo o proceduralnoj ispravnosti pribavljanja dokaza i

⁸ Mada se o krivnji optuženi izjašnjava i na početku glavne rasprave. Osim toga, pretraspravno ročište, iako i ranije dio prakse, tek je od 2003. godine pisanim zakonodavstvom izričito propisano na magistratskim sudovima, a na krunskim sudovima kao "ročište o krivnji i upravljanju slučajem", ali s istom funkcijom.

⁹ Dakako, ne istražni kako ga poznaje inkvizitorni postupak, nego u smislu ovlaštenja da razmotri (istraži) dokaze i ocijeni je li opravdano slučaj slati na višu instancu.

¹⁰ Sanders i Young (2007) navode da je to oko 60% optuženika na krunskim sudovima, i oko 90% na magistratskim.

¹¹ Obično se navodi da on to jest ako je imao pravnog zastupnika.

uzimaju u razmatranje samo ono što im se prezentira, bez vlastitog angažmana u utvrđivanju pozadine događaja.

Ako se zakaže glavna rasprava, još jedna karakteristika kaznenog postupka Engleske i Walesa jest da, pored obveze da tužitelj iznese glavne dokaze protiv optuženog kako bi spomenuti mogao spremiti obranu, i optuženi ima **obvezu** da iznese dokaze u svoju korist (dakle, nema pravo braniti se šutnjom i da mu se ona ne uzima kao dokaz krivnje). **Drugim riječima, ako optuženi odluči da ne iznese svoju obranu, sud ovo može uzeti kao dokaz da nešto krije i zapravo time poduprijeti optužbu.** Ova je kontroverzna odredba, uvedena Zakonom o kaznenom postupku i istragama iz 1996. godine, iako nekoliko puta mijenjana još na snazi i često je kritizirana (Darbyshire, 2008). No, engleski zakonodavac se brani time što, ako se već optuženom daje mogućnost da se upozna s navodima i dokazima optužbe (poštujući načelo ravnopravnosti stranaka pred sudom), jednaka mogućnost treba biti dana i optužbi.¹² Vrijedno je napomenuti da se ne može donijeti osuđujuća presuda isključivo na temelju šutnje optuženog, nego još uvijek stoji obveza da glavninu dokaza o krivnji treba iznijeti tužitelj (Johnston i Hutton, 2004).

Najzad, pred krunskim sudom postoji još jedna specifičnost pravosuđa Engleske i Walesa. Naime, sud može odbiti optužbu i obustaviti postupak: 1) ako optužba ne iznese dokaze (najčešće jer se svjedok optužbe ne pojavi na sudu); 2) ako obrana zahtijeva obustavu postupka prije iznošenja svog dokaznog materijala, jer optužba nije iznijela dovoljno dokaza da je optuženi učinio ono što mu se stavlja na teret.¹³

2. PRAVNO UREĐENJE VRSTA I ZNAČAJKI POLICIJSKIH IZVIDA

2.1. Opći pravni okvir i osnova za pokretanje istrage

Engleska i Wales pripadaju pravnim sistemima gdje zapravo ne postoji formalna podjela na kriminalističko-operativne (ili izvidne) i radnje dokazivanja. Načelno se pod izvidima razumijevaju radnje kojima se otkrivaju, prikupljaju i izlažu podaci o vjerojatnom kaznenom djelu, počinitelju i drugim okolnostima važnim za kazneni progon, kako bi se odlučilo o pokretanju kaznenoga postupka. Katkad se označavaju i kao parapostupovna djelatnost, latentna faza kaznenog postupka, postupak u nepravom, širem smislu te kriminalističko istraživanje (Pavišić, 2011). Policijski izvodi kaznenih djela su u Engleskoj i Walesu, u skladu s uređenjem cijeloga pravnoga sistema, propisani pisanim izvorima, općim pravom i delegiranom regulatornom aktivnošću.¹⁴ Značajan moment u uređenju kaznenog postupka, pa time i nje-

¹² Posebno je pitanje koliko je efikasna. Darbyshire (2008: 93) parafrazira Corkera (2007) da postoji gotovo konsenzus da je "režim iznošenja dokaza od strane optuženog neuspješan".

¹³ U akuzatornom postupku obrana iznosi svoje argumente nakon optužbe. Ako ocijeni kako su toliko slabi da slučaj zapravo i ne postoji, imaju pravo predložiti sucu da obustavi postupak, što se popularno naziva "nepostojanjem slučaja na koji treba odgovoriti". Ovakvu mogućnost sud ima i samoinicijativno, dakle ne čekajući prijedlog obrane (Padfield, 2006).

¹⁴ Značajnu ulogu u ovom slučaju imaju tzv. pravilnici (eng. *codes*) o postupanju u pojedinim situacijama, koji, ako se prekrše, predstavljaju osnovu na temelju koje obrana (uglavnom uspješno) obara dokaze optužbe. Zakon o policiji i dokazima u kaznenom postupku ima čak osam takvih pravilnika, koji se redovito nadopunjavaju i koje su policijski službenici u svom radu dužni konzultirati. Ovome je u posljednje vrijeme sve više slična situacija i u kontinentalnom pravu, pa Pavišić (komentirajući prilike u RH) konstatira da "policija

govoga prethodnog, pripremnog stadija, jest stupanje na snagu Zakona o ljudskim pravima iz 1998. godine, kojim se u Engleskoj i Walesu garantiraju prava iz Europske konvencije o ljudskim pravima, te obvezuje engleske sudove da u sudovanju uzimaju u obzir interpretacije Europskog suda za ljudska prava.

U kriminalističkom istraživanju većine delikata u Engleskoj i Walesu najvažniju ulogu ima policija. Ona je prva "na liniji fronte" s kriminalom i najčešće institucija kojoj se djelo prijavljuje, što dalje znači kako je njezina zadaća otkriti počinitelje i osigurati dokaze o njihovoj krivnji. Kako su policijski službenici u Engleskoj i Walesu tek "građani u uniformi",¹⁵ to je njima, kao i ostalim građanima, dopušteno sve što nije izričito zabranjeno zakonima. U posljednje vrijeme je prisutna intenzivna legislativna aktivnost potaknuta europskim kontinentalnim utjecajima i sintagmi vladavine zakona,¹⁶ što uzrokuje da djelatnici sistema kaznenog pravosuđa teško mogu pratiti neprekidnu bujicu novih zakona (Roberts, 2007). Ovo je bitno napomenuti stoga, jer materiju kriminalističko-operativnih radnji uređuje popriličan broj pravnih izvora koje nerijetko ni policijski službenici nisu u stanju kontinuirano konzultirati. Najvažniji su, i na njih će obratiti posebna pažnja, Zakon o policiji i dokazima u kaznenom postupku iz 1984. godine (eng. *Police and Criminal Evidence Act*), Zakon o kaznenom pravosuđu i javnom redu (eng. *Criminal Justice and Public Order Act*) iz 1994. godine, Zakon o kaznenom postupku i istrazi (eng. *Criminal Procedure and Investigation Act*) iz 1996. godine, te Zakon o uređenju istražnih ovlasti iz 2000. godine (eng. *Regulation of Investigatory Powers Act*).

Kada policija sazna za kazneno djelo ili događaj koji upućuje na njegovo postojanje, na njoj je da poduzme istraživanje navoda ili da ignorira navode prijave. Ona za pokretanje istražnih aktivnosti može koristiti različite izvore, od službene prijave, anonimne ili pseudoprijave, do javnog pogovora, pa čak i obavještajnih podataka. Policija i služba krunskih tužitelja su odvojene institucije, tako da krunski tužitelj samo odlučuje o slučajju koji mu se predočava (koji podnosi policija ili neka druga osoba ili institucija). **Sama služba tužitelja ne može inicirati istragu, niti naređivati policiji koje radnje da poduzima u istrazi** (Ashworth, 2000), no kako blisko surađuju i savjetuju se, može joj **sugerirati** koje dokaze prikupljati i u kom pravcu istraživati.

U Engleskoj i Walesu nije definirano koja je razina sumnje potrebna da se pokrene istraga (Huber i Klumpe, 1993). Kako je napomenuto, ovo je uređeno politikom određene policijske organizacije i prioritetima u njezinom radu. Za razliku od toga, jasno je uređeno koja je razina sumnje potrebna da bi se primijenile pojedine policijske ovlasti i radnje. Kako je načelno dozvoljeno sve što nije zabranjeno, to je policiji dozvoljeno da poduzima sve što smatra da je nužno ne samo u suzbijanju, nego i u preveniranju kriminaliteta. Tako je i u razmatranju proaktivnih istražnih mjera engleski pravni sistem dugo zauzimao "opušten,

u izvidima primjenjuje kriminalistička pravila, ali se postupanje policije (sve više) uređuje podzakonskim pravilima" (Pavišić, 2011: 431).

¹⁵ Ovime se referira na specifičnosti nastanka policijske službe u Engleskoj i Walesu, koja nije nastala kao "nametnuta" služba da bi se zaštitili interesi vladajuće klase, nego "pristankom" zajednice, kao izraz i potreba samoorganiziranja.

¹⁶ Sintagma koja se u kontinentalnim pravnim sistemima shvaća na način da djelatnik bilo koje državne institucije (poput policije) smije činiti (samo) ono što mu zakoni dozvoljavaju. No i dalje je u Engleskoj i Walesu na snazi ovlast policije (sukladno s njezinim shvaćanjem kao "građana u uniformi") da, kao i svi ostali članovi društva, poduzima sve što nije zabranjeno.

neki bi mogli reći, spokojan stav prema proaktivnim metodama policije" (Roberts, 2007: 99). Posljednjih se godina ovakav stav mijenja, pa se često čuje zahtjev za pravičnijim dokazima koje tužba treba osigurati.

2.2. Zaustavljanje i pretraga osoba i vozila

Neke od najčešće korištenih izvidnih radnji su **zaustavljanje i pretraga osoba i vozila**. One u izvedbenom smislu znače zadržavanje neke osobe na javnome mjestu na kratak vremenski period kako bi se pregledala, odnosno pretražila njezina vanjska odjeća. Iako se termin koristi skupno (*stop and search*), zapravo postoji značajna razlika između zaustavljanja i pretrage. Osoba, naime, može biti zaustavljena i ispitana, a da ne bude pretražena. Tom prilikom je moguće da se početna sumnja ili razlog zaustavljanja iscrpljuje samo u radnji zadržavanja (Ashworth i Redmayne, 2010). U pozadini odredaba Zakona o policiji i dokazima u kaznenom postupku iz 1984. godine o zaustavljanju i pretragama osoba i vozila postoji zabrinutost javnosti za široko rasprostranjena postupanja policije u ovom smislu. Javnost je smatrala da se pri tom pojedine kategorije stanovništva diskriminiraju i češće pretražuju, zapravo maltretiraju.¹⁷ Uzakonjenjem pretraga spomenutim aktom uspostavila se obveza da je zaustavljanje i pretraga dopuštena samo ako policijski službenik ima opravdane razloge sumnjati da se kod osobe koja se pretražuje mogu naći predmeti u vezi s kaznenim djelima. Osim toga, pretraga osoba i prostorija se poduzima uvijek kada se vrši uhićenje. Donošenjem Zakona o jednakosti 2010. godine prilikom vršenja policijskih ovlasti izričito je zabranjeno diskriminirati, uznemiravati ili nanositi štetu bilo kome na osnovu godina starosti, tjelesnog nedostatka, spola, njegove promjene ili seksualne orijentacije, rase, religije ili uvjerenja, bračka ili zajednice, trudnoće ili materinstva.

Za pretragu osoba načelno nije potreban nalog suda, nego je prepušteno ocjeni policijskog službenika ispunjava li konkretna situacija uvjete primjene ove radnje (Sanders, 2008). Opravdani razlozi, koji u biti referiraju na stupanj sumnje koji treba biti ispunjen da bi se mogla poduzeti pretraga, nisu jasno definirani, nego su poznati iz općeg prava. Huber (1997) navodi da je "nemoguće definirati opravdanost", no ističe kako ona zapravo podrazumijeva racionalnost njezine uporabe u koju treba biti uvjeren sud. Karas (2004) s tim u vezi navodi da službenik mora u prosudbi obuhvatiti narav predmeta u vezi s drugim faktorima poput vremena, mjesta i ponašanja osobe. U Pravilima postupanja pri zaustavljanju i pretrazi,¹⁸ opravdani razlozi se nešto više elaboriraju i postoje kada se temelje na činjenicama, informacijama i/ili obavještajnim podacima koji idu u prilog vjerojatnosti da će se pronaći spomenuti predmeti, ili, ako se radi o pretrazi koja se poduzima prema odredbama Zakona protiv terorizma iz 2000. godine, na vjerojatnosti da je pretraživana osoba terorist. Oni, kako se navodi, "nikada ne mogu biti zasnovani samo na osobnim faktorima", odnosno subjektivnoj procjeni policijskog službenika ili izgledu ili sličnim odlikama osobe prema kojoj se radnja poduzima (Padfield, 2006). No, i pored ove relativno jasne upute, u Pravilima se navodi i mogućnost pretrage osobe koja, na temelju informacija ili obavještajnih podataka, po stilu oblačenja

¹⁷ Darbyshire (2008) navodi da je postojao očit nesklad između broja pretraga i uhićenja koje su iz njih proistekle, tako da je manje od 10% takvih pretraga vodilo uhićenjima. Ashworth i Redmayne (2010) izvještavaju o preko milijun zaustavljanja koje je provela policija u Engleskoj i Walesu, u kojima su osobe crne puti imale osam puta veću vjerojatnoću da budu zaustavljene nego one bijele puti, a Azijati više od dva puta.

¹⁸ Tzv. Pravila A.

može pripadati grupi ili bandi koja ima običaj nositi oružje ili psihoaktivne supstance, te koja se općenito ponaša sumnjivo, u kom slučaju također postoji mogućnost ispitivanja te osobe o okolnostima koje bi mogle imati vezu s nekim kaznenim djelom ili događajem.¹⁹ Također nije dozvoljeno neku osobu zaustaviti kako bi se došlo do razloga za pretragu, ali je moguće da se prilikom uobičajenih susreta i komunikacije s javnošću pojavi neki razlog za pretragu. U tom slučaju će takva osoba biti obaviještena o radnji koja se prema njoj upravo poduzima.

Pretraga prostora²⁰ se poduzima da bi se pronašli predmeti koji su u vezi s kaznenim djelom ili osobe za kojima se traga ili, iznimno, djeca koja su pobjegla iz smještaja koje financiraju lokalne vlasti, a u koje ih je smjestio ili naložio njihovo vraćanje sud. Može se poduzeti kao redovita i hitna istražna radnja: u prvom slučaju je potreban nalog magistratskog suca, a u drugom nije.²¹ Povod pretrage jest opravdana sumnja da je počinjeno neko kazneno djelo i da se u prostoru mogu naći predmeti značajni za istragu. Ona se ne treba poduzimati kada se dokazi za kojima se traga mogu dobiti na drugi način (Roberts, 2007). Ne radi se o pretrazi kod ulaska u prostorije ili uvida u stvari, opremu ili postupanje koje se poduzima bez konkretne sumnje da je počinjeno kazneno djelo. Pretraga, međutim, postoji ako se sadržaj spisa samo kopira, bez iznošenja originalnih dokumenata. Kada je za pretragu potrebna suglasnost suca, obrazloženi zahtjev mu se predaje tek nakon provedbe unutarnje, policijske provjere, tako da zahtjev za pretragu treba najprije pismeno odobriti policijski službenik u činu inspektora ili višem. Pretraga se poduzima uz prisutnost faktičkog raspolagatelja prostorijom te uz prisutnost, ako ovaj to želi, i njegovih bližnjih, ali neće se dozvoliti ako se ocijeni da je to skopčano s onemogućavanjem provođenja radnje. U Engleskoj i Walesu ne postoji obveza prisutnosti svjedoka na pretrazi, a na eventualne nezakonitosti primjenjuje se princip pouzdanosti, zbog čega nezakonitost (u načelu) nema utjecaja na izuzimanje tako dobivenih dokaza iz dokaznog materijala (Karas, 2007).

Provedba pretrage podrazumijeva da se policijski službenici koji provode pretragu predstave i kratko obrazlože razloge pretraživanja. Obično se pokušava dobiti suglasnost osobe koja posjeduje ili faktički raspolaže prostorijama koje se pretražuju, a u iznimnim situacijama (poput opasnosti da osumnjičeni uništi predmet pretrage ili ugrozi sigurnost policijskog službenika ili drugih osoba) takva suglasnost i ne pokušava se dobiti. Odjeljak 7. Pravila o postupanju pri pretrazi prostorija i oduzimanju predmeta navodi da se prilikom pretrage oduzimaju predmeti za kojima se tragalo, za koje policijski službenik opravdano vjeruje da mogu poslužiti kao dokazi nekog kaznenog djela ili su stečeni njegovim izvršenjem ili se njihovo istraživanje ne može izvršiti podrobnije na mjestu pretrage. Odredbe o pretrazi prostorija se odnose i na pretragu računalnih podataka, za koje je policijski službenik ovlašten da ih zahtijeva u obliku koji dopušta njihov prijenos izvan prostorija pretrage.

¹⁹ Dodatne odredbe o pretragama postoje i u Zakonu o kaznenom pravosuđu i javnom redu iz 1994. godine, u kojemu se kaže da je viši policijski dužnosnik ovlašten da odredi neko područje kao podložno činjenju kaznenih djela i u čiju svrhu prevencije je moguće da se svaka osoba pretraži, bez izloženih opravdanih razloga, te Zakonu protiv terorizma iz 2000. godine. No, kako je malo vjerojatno da će se ove izvanredne mjere češće primjenjivati (zapravo zakon adresira mogućnost nošenja oružja i sl. od strane većeg broja osoba kao tipično ponašanje zbog kojih se mogu uvesti ove izvanredne mjere), to se neće opširnije izlagati odredbe ovih zakona.

²⁰ Pod prostorom se razumijeva svako mjesto, vozilo, plovilo, zrakoplov, hover-vozilo, šator ili pokretna struktura (odjeljak 1. Pravila o postupanju pri pretrazi prostorija i oduzimanju predmeta [Pravila B]).

²¹ To su uglavnom slučajevi kada se pretražuje prostorija da bi se poduzelo uhićenje, ili nakon njegova uhićenja (odjeljak 1. Pravila B).

Ako ne postoji razina sumnje dostatna za pretragu ili ne budu poštovane proceduralne pretpostavke (poput obveze da se policijski službenik predstavi i kratko obrazloži zaustavljanje i pretragu), pretraga neće biti zakonita, te se službenik izlaže riziku disciplinske odgovornosti, građanskoj i/ili kaznenoj tužbi.

Englesko policijsko pravo ne poznaje termine "pregled" i "pretraga", nego koristi jedan termin: *search*. Ova se radnja može prevesti i kao jedno i drugo, pa je zapravo u načinu njezina provođenja razlika koja odgovara onome što se u kontinentalnom policijskom i kaznenom pravu strogo odvaja kao pretraga i pregled.²² Otuda se naziva i "najkontroverznijom policijskom ovlasti" (Ashworth i Redmayne, 2010). Tako je policijskim službenicima dozvoljeno samo pregledati osobu, ako se radnja poduzima na javnom mjestu. Pri tomu važe iste proceduralne pretpostavke kao kod pretrage, ali razlika postoji u domeni zahvata u intimu osobe prema kojoj se poduzima. Tako je policijskom službeniku u Engleskoj i Walesu na javnom mjestu dopušteno vršiti samo vanjski, površinski pregled, koji se sastoji od uvida putem tjelesnih osjetila vanjskih struktura objekta, bez djelovanja na unutarnju strukturu. To podrazumijeva da je, primjerice, dozvoljeno opipati osobu, a da se pri tomu ne skida niti jedan dio odjeće, osim vanjskog kaputa, jakne ili rukavica. Dopušteno je i gurati ruke u džepove vanjske odjeće osobe koja se pretražuje ili ticati okovratnik, čarape ili obuću, ako je to "razumno potrebno u okolnostima traganja za stvarima ili dolaska do istih" (članak 3.5. Pravila postupanja pri zaustavljanju i pretrazi). Kod osoba koje iz religijskih ili drugih razloga pokrivaju lice i tijelo (npr. osobe ženskog spola islamske vjeroispovijesti, sljedbenici sikhizma, i sl.), ne može se narediti sklanjanje pokrivala osim u slučajevima u kojima se sumnja da se ta pokrivala nose *da bi se* prikrilo identitet, ali ne i *zato što* prikrivaju identitet. Ako k tomu postoji i senzibilnost na zahtjev za skidanjem pokrivala, potrebno je pregled izvršiti izvan javnosti i u prisutnosti službenika istoga spola kao i osoba od koje se zahtijeva skidanje pokrivala.

Ako postoje razlozi za intenzivnijim istraživanjem predmeta, to se vrši izvan javnosti (npr. u policijskom automobilu ili najbližoj postaji). **Tek u ovom slučaju bi se jezikom kontinentalnog policijskog i kaznenog prava govorilo o pretrazi.** No, i tu postoje dodatna ograničenja, pa se pretraga intimnih dijelova tijela može vršiti samo ako okolnosti slučaja to opravdavaju, a ne na temelju činjenice da se "običnom" pretragom (tj. pregledom) nije ništa našlo. O zaustavljanju i pretrazi se izdaje pismena potvrda na mjesta događaja, odnosno dvanaest mjeseci nakon obavljene radnje. Ukoliko nisu ispunjeni uvjeti za pretragu (ne postoji razumna opravdanost za njezino provođenje), pretraga se ne smije poduzeti čak ni ako na to pristaje osoba prema kojoj bi se radnja poduzela. U ovome postoji bitna razlika u odnosu na europsko kontinentalno pravo u kojemu se redovito takva aktivnost dozvoljava.

2.3. Uhićenje

Kako se uhićenje smatra mjerom osiguranja učinkovitosti kaznenog postupka, ona u nekim situacijama može imati značaj provedbene mjere za poduzimanje postupovnih radnji, poput obavljanja ispitivanja osumnjičenog. Stoga, iako mjera s drugačijom svrhom, bit će kratko izložena, jer joj se redovito posvećuje pozornost u tekstovima autora s engleskoga govornog područja, a Roberts (2007) uhićenje sa svrhom ispitivanja naziva tipičnom istražnom

²² Karas u tom smislu navodi da se "manji i veći poseg ne razlikuju formalno u širem smislu, već sve posege primjereno obuhvaća jedinstvena radnja pretrage" (2004: 36).

radnjom. Nakon izmjena uvedenih Zakonom o teškom organiziranom kriminalitetu i policiji iz 2005. godine, raniji pojam tzv. uhitivih kaznenih djela (djela povodom kojih se može neka osoba lišiti slobode) ukinut je i uvedena je mogućnost lišenja slobode za sva kaznena djela, ako je to potrebno za brzu i efikasnu istragu ili onemogućavanja provođenja istrage nepojavljivanjem osumnjičenika prilikom provođenja pojedinih radnji.²³ **Uhićenja koja poduzima policija su redovito ona za koja nije potreban nalog magistratskog ili nekog drugog suca** (Roberts, 2007). Razlozi na kojima se zasniva nužnost uhićenja moraju biti opravdani i odnositi se na počinjenje djela *in flagranti* ili prije vršenja uhićenja, odnosno na mogućnost počinjenja djela u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. Takvo djelo ne mora ni biti počinjeno ili prijavljeno, nego policijski službenik **opravdano sumnja** da je počinjeno. Krapac (1995) drži da je opće kriterije o opravdanosti sumnje teško, gotovo nemoguće postaviti. Pravila o jednakom tretmanu i zabrani diskriminacije ustanovljena Zakonom o jednakosti i ranije opisana, vrijede i ovdje. Ako se propusti prikladno obrazložiti i opravdati zašto je osoba lišena slobode, to može biti razlogom obustave postupka i pokretanja parnice protiv policije zbog nezakonitog uhićenja. Kako je mogućnost uhićenja očito postavljena dosta široko, to se uhićenja često koriste da "facilitiraju" istragu, pa je čak moguće poduzeti i tzv. obmanjujuća (eng. *pretext*) uhićenja, koja su *per se* zakonita (postoji opravdana sumnja da je uhićenik involviran u počinjenje nekog djela), no svrha njihova poduzimanja je zapravo osiguranje drugih dokaza, poput ispitivanja o drugim stvarima nego o onim koji su navedeni prilikom uhićenja, ili stjecanja mogućnosti da se instaliraju prislušni uređaji u uhićenikovu kuću, ili stvaranja situacije samoinkriminiranja stavljanjem u ćeliju sa sudionikom istog djela i slično. (Sanders i Young, 2007). Ovi prikriveni motivi stvarnog uhićenja su prema praksi engleskih i sudova u Walesu sasvim zakoniti i dokazi dobiveni na takav način (recimo, priznanje) smatraju se osnovom na kojoj sud može temeljiti svoju odluku. Prilikom ovih obmanjujućih lišenja slobode, osobe se redovito poučavaju o pravu da iznesu sve što ide u korist njihove obrane, ali i moguće štete ako propuste iznijeti spomenute činjenice, a kasnije se u eventualnom suđenju pozivaju na iste (odjeljak 3. Pravila postupanja pri policijskom uhićenju).

Prilikom uhićenja, kako je ranije naznačeno, uvijek se poduzima pretraga osoba, ali postoji i dosta široko ovlaštenje policije da pretraži i prostorije ili vozila gdje je uhićenik lišen slobode, ili mjesta koje je uhićenik posjetio prije samog lišenja, a koje ima veze s kaznenim djelom²⁴. Također postoji ovlast da se prilikom takve pretrage pronađene stvari, koje su u vezi s kaznenim djelom, oduzmu. Englesko pravo poznaje termin *strip search* (pretraga prilikom koje se izlažu najosobniji dijelovi tijela) i *intimate search* (intimna pretraga): prvi se odnosi na pretragu osobe na tijelu bez prodiranja u samo tijelo, a drugi uključujući i spomenuto. Samo se prva može poduzeti radi osiguravanja dokaza u postupku, a druga u svrhu oduzimanja opasnih predmeta od osumnjičenika (npr. oružje). To, naravno, ne isključuje iznimno da se i predmeti nađeni na takav način koriste kao dokaz na sudu. Neintimna pretraga (bez prodora u tijelo osumnjičenog) može uključivati i traganje za specifičnim tjelesnim karakteri-

²³ Ovo se odnosi na ovlasti policije u istraživanju kaznenih djela. No, i sud može izdati nalog za uhićenje u slučaju da osoba prekrši uvjete jamčevine, propusti se pojaviti na pisani poziv suda ili se ogluši o rješenje o izdržavanju kazne (Sanders i Young, 2007).

No, kako nas interesira uhićenje u kontekstu otkrivanja i dokazivanja kaznenih djela, to sudske ovlasti za uhićenje neće biti opširnije izlagane.

²⁴ Tako Pavišić, Modly i Veić (2006) navode da pretraga uključuje pretragu dijelova prostora nad kojima uhićenik ima faktičku vlast (nalazi se za vrijeme pretrage), ali ne i prostora na kojemu se nalazio prije samog uhićenja. U prvom slučaju bi se radilo o pretrazi, a u drugom o uviđaju.

stikama, poput svježe rane, tetovaže ili *piercinga*, te isti mogu biti i fotografirani i fotografije korištene kao dokaz na sudu. Prodor u tijelo i njegovu inspekciju englesko pravo (očito) tretira pretragama, dok bi u većini kontinentalnih zakonodavstava, posebice jer se poduzima od strane medicinskog osoblja, ovo već bilo vještačenje.

Prilikom uhićenja se također redovito uzimaju otisci prstiju i "unutarnji" tjelesni uzorci, poput krvi, sjemena, urina, otiska zuba itd: ovo su mjere za koje se (uz odobrenje višeg policijskog dužnosnika) traži i pristanak uhićenika, koji on može uskratiti, što, opet, povlači mogućnost "uzimanja za zlo" ako slučaj dospije na sud. Neunutarnji uzorci, poput kose (za potrebe DNA analize), brisa iz usta, pljuvačke itd., mogu se uzimati uvijek kada policijski službenik ima opravdane razloge vjerovati kako će uzorak dobiven na ovaj način doprinijeti dokazivanju krivnje ili nevinosti osumnjičenika. Za njihovo uzimanje nije potrebna suglasnost osumnjičenoga. Iako skopčan s popriličnim kontroverzama, Zakon o kaznenom pravosuđu i policiji iz 2001. godine uveo je obvezu pohranjivanja takvih uzoraka u posebne baze podataka, kako bi se osigurali nesporni uzorci u slučaju sumnje da su osobe od kojih su uzeti involvirana u bivša ili bi mogla biti uključena u buduća kaznena djela.

Nakon uhićenja engleska policija sprovodi uhićenu osobu u policijsku postaju, te se o toj osobi dalje brine tzv. pritvorski službenik. On ne smije biti povezan s izvidima protiv uhićene osobe, a glavne su mu dužnosti da pretraži uhićenu osobu i osigura sve predmete koje pri tomu pronađe, da odlučuje o produljenju uhićenikova zadržavanja ili puštanju na slobodu uz jamstvo, te da utvrdi postoje li dostatni dokazi za formalno optuživanje (Krapac, 1995).

2.4. Ispitivanje osumnjičenika

U skladu s Pravilima o postupanju pri policijskom pritvaranju, tretmanu i ispitivanju, ispitivanjem osumnjičenika se smatra **"ispitivanje osobe u pogledu njezina stvarnog ili pretpostavljenog učeeća u kaznenom djelu"** (odjeljak 11. Pravila). Ispitivanje nije jasno formalno razgraničeno kao izvidna radnja i radnja dokazivanja. Ona se stoga jednako primjenjuje i u heurističkom i silogističkom smislu. Kako, naime, engleski kazneni postupak odlikuje neposrednost izvođenja dokaza (možda i više nego u ostalim zemljama), to je svrha ispitivanja tek da se pribave podaci o nositelju dokaza koji će se izvesti u raspravnom dijelu postupka ili, što je vjerojatnije, da se dobije priznanje i postupak okonča bez suđenja.

Kadgod se osoba ispituje, mora biti izviještena o naravi djela za koje se tereti. Osobe koje su lišene slobode se mogu, uz neke iznimke, ispitati samo u policijskoj postaji (Ashworth i Redmayne, 2010). Prema netom citiranom autorskom dvojcu, tih je iznimki razmjerno malo (oko 10% svih ispitivanja). Osobi koja se ispituje mora se predočiti ranija važna izjava (koja može poslužiti kao dokaz u postupku) ili značajna šutnja (neuspjeh ili odbijanje odgovora na pitanje ili odgovaranje na zadovoljavajući način kada je upozoren na posljedice šutnje), te ju ispitati slaže li se s ranijom izjavom. Ispitivač ne smije indicirati, već samo odgovoriti na direktno pitanje osobe koja se ispituje o tome koje radnje će poduzeti policija, ako ova osoba odgovori na pitanje, dâ izjavu ili odbije učiniti bilo što od navedenoga.

Nakon obavljenog razgovora se obvezno piše pismena bilješka, koju potpisuju policijski službenik i, nakon što je pročitana i suglasi se s njom, ispitivana osoba. Ako je ispitivana osoba odbije potpisati, treba obrazložiti zašto je smatra netočnom. Kada je ispitivanju prisutna i osoba koja pruža pravnu pomoć, i njoj se treba pružiti prilika da pročitana bilješku i potpiše ju. Policijski je službenik dužan zabilježiti i pokušaje nezakonitog utjecaja, ako se takvi

pojave. **Ako je osoba priznala djelo, to se priznanje može koristiti kao dokaz.** Zakon o policiji i dokazima u kaznenom postupku iz 1984. godine predviđa neka ograničenja uporabe priznanja, pa se tako imaju isključiti iz dokaznog materijala ako su dobivena, primjerice neprijateljskim i agresivnim ispitivanjem, propuštanjem da se točno zabilježi iskaz osumnjičenika ili upozna s pravima osumnjičene osobe.

Kako je naznačeno, osobe se mogu lišiti slobode samo u svrhu ispitivanja te se nerijetko tvrdi da je policijska postaja u koju se pritvaraju "osnovna stanica prikupljanja podataka i izgradnje slučaja" (Roberts, 2007: 113). Specifičnost pravnog sistema u Engleskoj i Walesu se u pogledu pritvora sastoji u ispitivanju osumnjičenog samo do one granice kada je dostignuta ona razina sumnje potrebna za donošenje odluke o pokretanju progona²⁵. Ako se donese takva odluka, osoba se pušta na slobodu, ali ne i ako se procijeni da postoje opravdane osnove za sumnju da će osumnjičenik počinuti novo kazneno djelo ili će utjecati na svjedoke i slično. Nakon toga se osoba ili osumnjičenik može ispitivati o drugim kaznenim djelima, ali nije dopušteno graditi slučaj izvan i iznad granica odluke o pokretanju kaznenog progona. Sve što osumnjičenici kažu ili se ponašaju na neki način se može koristiti kao dokaz protiv njih, uključujući i njihovo povjeravanje drugim pritvorenicima, pa čak i ako se njihove riječi pogrešno interpretiraju (Roberts, 2007).

Ispitivanje se osumnjičenika, prema Pravilima o zvučnom snimanju razgovora s osumnjičenicima (Pravila E), redovito snima²⁶ i značajan je doprinos dokazima koje je prikupljala policija, koje je obrana prije donošenja Zakona i Pravila napadala time da je iskaz iznuđen. Međutim, i dalje su prisutne vrlo argumentirane kritike da se ni u kom slučaju sva komunikacija policije i osumnjičenika događa pred aparatima za snimanje, nego upravo iza njih, te da se "lomljenje energije" obrane osumnjičenika zapravo priprema u neformalnim, neregistriranim razgovorima, a kasnije se samo zabilježi tehničkim pomagalima (Sanders, 2008). Osobama koje su pritvorene Zakon o policiji i dokazima u kaznenom postupku dopušta da angažiraju pravnu pomoć kad god to zažele. Od 1994. godine postoji kontroverzna odredba po kojoj se pravo da uskrati odgovor na jedno pitanje ili sva pitanja može u eventualnom sudskom postupku koštati osumnjičenika koherentne obrane, jer sud uzima u obzir i da propuštanje iznošenja obrane indicira na krivnju optuženog. Roberts (2007) navodi da zbog ovoga mogućnost uskraćivanja odgovora na pitanja policijskog službenika među osumnjičenicima ostaje poprilično "nepopularno". Interesantno je istaknuti, da kada je riječ o načinu snimanja razgovora sa osumnjičenicima, navedenim Pravilnikom se pored konvencionalnog načina snimanja razgovora putem fizičkih medija za snimanje, predviđa i mogućnost snimanja putem sigurne digitalne mreže (eng. *Secure Digital Network*). Radi se, naime, o sustavu računalne mreže koji omogućuje da izvorni snimak razgovora bude pohranjen kao digitalna multimedijalna datoteka ili niz takvih datoteka na sigurnom datotečnom serveru, koji mora akreditirati nacionalna akreditacijska agencija za policijske informacijske sustave.

Uzimanje otisaka prstiju je regulirano odjeljkom 4. Pravila o postupanju pri policijskoj identifikaciji. U smislu ovog odjeljka, otiscima prstiju se smatraju "zapisi, napravljeni na bilo koji način, karakteristika kože ili drugih karakteristika prstiju ili dlana osobe". Osobama

²⁵ To je opravdana sumnja.

²⁶ Pored ovoga, Pravilima o slikovnom snimanju razgovora s osumnjičenicima (Pravila F) uređeno je da je na dispoziciji istražitelja da li da videozapisom bilježi ispitivanje osumnjičenika, ako se, npr. radi o ispitivanju povodom optuživoga kaznenog djela, kada se ispituje o kaznenim djelima različitim od onih povodom kojih je pritvoren, kada to osoba koja se ispituje želi da bude slikovno snimana itd.

se mogu uzeti otisci ako ona na to pristane ili bez njezine volje, ako je pritvorena, osuđena i slično, te se u svrhu uzimanja otisaka može pozvati u policijsku postaju i lišiti slobode ako se ne odazove na takav poziv.

2.5. Prikrivene policijske radnje

Ranije je naznačeno da se specifičnost engleskog pravnog sistema, za razliku od kontinentalne perspektive po kojoj je dozvoljeno samo ono što je propisano, sastoji u činjenici da je dozvoljeno sve što nije izričito zabranjeno. Tako je sasvim dozvoljeno da se svojstvo policijskog službenika prikriva, pa Roberts (2007) navodi presude engleskih sudova u kojima su se policijski službenici predstavljali kao krijumčari, dileri drogom ili plaćeni ubojice. Ne postoji generalan stav je li ovakvo ponašanje policijskog službenika dopušteno ili nije, nego ovisi o okolnostima događaja i o tome narušava li se poduzetim radnjama pravičnost postupka. Sve dok se poštuje dobrovoljnost postupanja počinitelja kaznenog djela (neka radnja okrivljenika nije iznuđena, tj. policijski službenik se ponašao pasivno), sasvim je dozvoljeno dokaze dobivene na takav način iznijeti na sud i na njima graditi slučaj. Isto tako, dozvoljeno je otvoreno ili prikriveno promatrati osobe. Ovo je uobičajena opservacija policije, pa čak i ako se radi o uporabi tehničkih sredstava koje služe da se unaprijedi opažanje policijskog službenika. To može uključivati dalekozor, kamere, ali ne smije biti sistematsko promatranje. Građanima ostaje, ako su njihova prava na privatnost ovakvim postupanjem policije povrijeđena, da se protiv poduzetih mjera "bore" isključivo putem građanske parnice za naknadu štete (Krapac, 1995).

Većinu odredbi poduzimanja prikrivenih policijskih radnji određuje Zakon o uređenju istražnih ovlasti. Pri određivanju i primjeni tih radnji policija se dužna pridržavati nekoliko načela, poput opravdanosti primjene protiv točno određenih osoba za koje postoji **dovoljna sumnja da su počinili neko teško kazneno djelo i u slučaju da se prikupljanje dokaza ne bi moglo izvršiti na drugi način, te vremenske ograničenosti primjene i sudskog nadzora provedbe** (Sačić, 2001). Prema odredbama Zakona o uređenju istražnih ovlasti, pravni sistem Engleske i Walesa poznaje nekoliko vrsta posebnih istražnih radnji. To su: presretanje komunikacija, prikupljanje i uvid u podatke koji potječu iz komunikacija, prikriveni nadzor, uporaba ljudskih obavještajnih podataka, te prikupljanje sredstava putem kojih se zaštićeni elektronički podaci mogu dešifrirati ili im biti pristupljeno.

Presretanje komunikacija nastavak je u Engleskoj i Walesu odavno prihvaćene prakse nadgledanja poštanskoga prometa, paketa, telefona i sličnih komunikacijskih putova (Sačić, 2001). Ranije široke i nedefinirane policijske ovlasti u domeni presretanja komunikacija su, iako i ranije predmetom zakonskog (ali nedovoljnog uređenja),²⁷ Zakonom o uređenju istražnih ovlasti iz 2000. godine, preciznije uređene. Najprije, pod komunikacijom Zakon razumijeva: a) sve što se prenosi poštanskim putem, b) svaku stvar koja sadrži govor, muziku, zvukove, sliku ili podatke bilo koje vrste te c) signale koji služe za prijenos bilo koje stvari između osoba, osobe i stvari ili između stvari ili za pokretanje ili kontrolu nekog uređaja. Komunikacija se može obavljati ne samo javnim službama, nego i mrežama unutar poslovnih subjekata, zatvora i slično. Potonje je načelno moguće samo na temelju drugih zakonskih propisa. No, državni tajnik može posebnim propisima urediti da se i ovakvo presretanje sma-

²⁷ Misli se ponajprije na Zakon o regulaciji telefonskog prisluškivanja iz 1985. godine.

tra dopuštenim, odnosno ako to odgovarajuća pravila (poput Zakona o zatvorima) dopuštaju. Pod presretanjem se razumijeva takvo mijenjanje ili uključivanje u telekomunikacijski sistem ili njegovo funkcioniranje tako da se osigurava: a) nadzor nad prijenosom ostvarenim putem sistema b) nadzor nad bežičnom telegrafijom ili uređajem koji ovaj pojam obuhvaća c) da se svi ili neki sadržaji učine dostupnim i drugoj osobi nego su to odašiljatelj i recipijent. Pri tomu nije nevažno napomenuti da se sadržaji mogu presretati samo dok se prenose,²⁸ ne i kad je prijenos okončan.

Presretanje je moguće izvršiti na dva načina: s nalogom i bez naloga. Bez naloga je potrebna suglasnost odašiljatelja ili potencijalnog primatelja poruke da se vrši uvid u njegovu komunikaciju, u kom slučaju se isključuje protupravnost predviđena ako se vrši neovlašten uvid u komunikaciju. Zakonito je, stoga, vršiti nadzor nad komunikacijom uz pristanak osobe koja predstavlja jednu od strana koje komuniciraju, ali i u nekim iznimnim situacijama (kada je to potrebno radi utvrđivanja adrese pošiljatelja poštanske pošiljke ili kada, recimo, otmičar koristi telefon da uspostavi kontakt s pregovaračkim timom). Članci 5.2. i 5.3. Zakona predviđaju uvjete primjene presretanja s nalogom, i to **razmjernost** mjere onome što se anticipira da će se postići presretanjem komunikacije,²⁹ te samo onda kada je **to nužno** radi: 1) zaštite interesa državne sigurnosti, 2) radi sprječavanja ili istraživanja teškoga kaznenog djela, 3) radi očuvanja ekonomske dobrobiti Ujedinjenog Kraljevstva, te 4) radi sličnih okolnosti zbog kojih bi se odobrilo presretanje u slučaju sprječavanja ili istraživanja teškoga kaznenog djela ili na temelju međunarodnog sporazuma.

Engleski zakonodavac predviđa supsidijarnu primjenu mjere samo ako se cilj zbog kojeg se poduzima mjera ne može postići drugim sredstvima. Nije dovoljno da se presretanje poduzima samo da bi se dopunio drugi materijal, ili ako je informacija koja bi se dobila bila samo interesantna. Kako navodi Roberts (2007), rezultati presretanja se najčešće ne mogu koristiti kao dokazi na sudu ne zbog blagosti države, već bojzni policije da će obrana inzistirati na detaljima provedene operacije kojom se došlo do podataka, koje bi ona radije uskratila.

Prikupljanje i uvid u podatke koji potječu iz komunikacija odnosi se na tzv. metering, tj. utvrđivanje tko je, kada i gdje komunicirao. Presretanje i uvid u komunikaciju je moguće, kako je naznačeno, samo dok komunikacija traje. Mjerom prikupljanja i uvida u podatke mogu se dobiti podaci koji potječu i iz komunikacije koja ne traje. Kod prikupljanja i uvida u podatke pod komunikacijom se razumijeva svaki podatak sadržan ili priložen u komunikaciji ili koji ima veze s osiguravanjem funkcioniranja telekomunikacijske službe. No, nije moguće, što Zakon izričito zabranjuje, uvid u sadržaj te komunikacije.

Englesko policijsko pravo poznaje dvije vrste nadzora nad osobama, prostorijama i predmetima i oba su uglavnom uređeni Zakonom o uređenju istražnih ovlasti iz 2000. godine. To su tzv. usmjereni i intruzivni nadzor. Općenito se pod nadzorom, prema Zakonu, smatra praćenje, opažanje ili slušanje osoba, njihovih pokreta, razgovora ili drugih aktivnosti ili komunikacije, snimanje svega što je praćeno, opaženo ili slušano ili nadzor odgovarajućim uređajima.

²⁸ Prijenos podataka traje ne samo dok se obavlja aktualna razmjena podataka, nego i u slučaju kada se podaci pohrane za kasniji uvid u njih.

²⁹ Pod razmjernošću bi se mogla odrediti "korist" koja će se ostvariti mjerom, tj. vrijednost informacije za kojom se traga.

Za prvi, usmjereni nadzor, propisuje se da je to radnja koja se provodi prikriveno (bez znanja osobe prema kojoj se poduzima) povodom konkretne istrage ili mjere, na način koji upućuje da će se njome doći do privatnih (obiteljskih i osobnih) podataka neke osobe³⁰ (članak 26.2. Zakona).

Razlozi zbog kojih se može odrediti mjera usmjerenog nadzora su isti kao kod prikupljanja i uvida u komunikacijske podatke. Protupravnost u slučajevima kada ne postoji nalog za nadzor se isključuje samo u slučajevima kada nadzirana osoba pristaje na to. Ovo otvara dosta široke mogućnosti uporabe svjedoka pokajnika, informanata i sl. Za intruzivni nadzor utvrđuje se kako se radi o prikrivenom nadzoru (bez znanja nadzirane osobe) u vezi sa svakim događajem koji se odvija u bilo kojoj stambenoj prostoriji ili osobnom vozilu opservirane osobe, a uključira fizičku prisutnost osobe opservata ili se pri tome koriste uređaji za nadzor ili se koriste uređaji izvan objekta koji se opservira koji konstantno odašilju sliku i/ili zvuk jednake kvalitete kao da su instalirani unutar objekta. Ako se pri takvom nadzoru koriste uređaji za nadzor koji se ne nalaze unutar prostorija ili vozila, a koji ne odašilju spomenutu kvalitetu slike i zvuka, nadzor se ne smatra intruzivnim. Ne smatra se intruzivnim nadzorom ni korištenje tehničkih sredstava koji su napravljeni ili izmijenjeni isključivo da bi se odredila lokacija nekog vozila. Intruzivni nadzor može se poduzeti samo kada informaciju zbog koje se poduzima nadzor nije moguće dobiti na drugi način i to je u interesu državne sigurnosti, sprječavanja ili istraživanja teškog kaznenog djela ili očuvanja ekonomske dobrobiti Ujedinjenog Kraljevstva. Uobičajeni su i zahtjevi razmjernosti i nužnosti.

Uporaba informatora i prikrivenih istražitelja ima u Engleskoj i Walesu dugu povijest. Oni su tradicionalno obilato korišteni i u sferi sigurnosnih službi i u suzbijanju kriminaliteta (Huber i Klumpe, 1993). Prije donošenja Zakona o uređenju istražnih ovlasti, njihova uporaba nije bila dovoljno uređena, te je takvo stanje dovelo do "niza neugodnih presuda na štetu Ujedinjenog Kraljevstva pred Europskim sudom za ljudska prava" (Roberts, 2007: 429). Engleski zakonodavac koristi termin "prikriveni ljudski izvor informacija", pod kojim razumijeva osobu koja s prikrivenim ciljem dolaska do informacija koje posjeduje druga osoba ili njihovog otkrivanja, uspostavlja ili održava osobne ili druge veze s drugom osobom (članak 26.8. Zakona). Ovaj generički pojam oslovljava i informatore i prikrivene istražitelje, te ne pravi jasnu razliku.

Koliki je značaj informatora i prikrivenih istražitelja u suprotstavljanju kriminalitetu govori podatak o gotovo jednoj trećini riješenih kaznenih djela njihovom uporabom (Roberts, 2007). Anonimnost i time sigurnost informatora je značajka koju se snažno podupire, pa ako sud iz bilo kojih razloga inzistira na otkrivanju njegova identiteta, česta je situacija da tužba odustaje od nastavka procesa (Padfield, 2006).

Uvjeti primjene uglavnom su isti kao kod usmjerenog nadzora i involviraju opće (ocjenu razmjernosti i nužnosti) i posebne razloge. Potonji su najvećim dijelom isti kao kod usmjerenog nadzora, s tim da su prošireni za još dva: uspostava jasne organizacije diskretnog kontakta s izvorom informacija, te vođenja bilješki i nadzora nad radom, kao i omogućavanje ispunjavanja drugih zahtjeva koje može postaviti državni tajnik. Autorizacija je ista kao kod usmjerenog nadzora i ne podrazumijeva, kao i kod ostalih istražnih radnji, određenu razinu sumnje da je djelo počinjeno ili se njegovo počinjenje priprema.

Prikupljanje sredstava putem kojih se zaštićeni elektronički podaci mogu dešifrirati ili

³⁰ Uključujući ne samo onoga na koga se konkretno radnja odnosi, nego i nekog drugog.

im biti pristupljeno referira u biti na činjenje dostupnim ključeva ili kôdova kojim se može pristupiti zaštićenim informacijama. Naime, informacije kojima na bilo koji način raspolaze neka osoba (bilo slučajno, tijekom izvršavanja službenih dužnosti, uključujući i informacije dobivene presretanjem komunikacija), a koje su zaštićene, kada je to nužno da se provede neka službena radnja, mogu biti zahtijevane da se stave na uvid odgovarajućim organima. Razlozi zahtijevanja zaštićene informacije iz ove mjere su interes državne sigurnosti, sprječavanje ili istraživanje teškog kaznenog djela ili očuvanje gospodarske dobrobiti Ujedinjenoga Kraljevstva, te obavljanje neke službene radnje. Zahtjev za stavljanje na uvid šifara mogu postaviti određene osobe (ne nužno policija) koje raspolazu odobrenjem okružnoga suca (eng. *circuit judge*). Zahtjevom se mora jasno navesti što se traži od raspolagatelja šifrom, koji je opet dužan (i ako ne postupi tako, izlaže se kaznenom progonu) odgovoriti na zahtjev. Raspolagatelju šifrom se u slučaju da se brani činjenicom kako ne raspolaze šifrom mora dokazati suprotno na razini "izvan razborite sumnje", odnosno sâm mora podastrijeti dovoljno dokaza u prilog činjenici da zaista nije raspolagao njome.

3. ZAKLJUČAK

Iako ne postoje "čisti" tipovi istrage, načelno se može govoriti o dva. Sa stajališta organizacijskih i dinamičkih značajki u pripremnoj fazi kaznenoga postupka, naime, moguće je distingvirati model policijske i model tužiteljske istrage. Prvi karakterizira visok stupanj neovisnosti policijskih tijela i nema razgraničenja između heurističkih i silogističkih radnji, a drugi postojanje ovlasti tužitelja da primi kaznenu prijavu i usmjerava i neposredno provodi radnje prikupljanja podataka o kaznenom djelu. Prvi je karakterističan za Englesku i Wales, a drugi, primjerice, za Saveznu Republiku Njemačku i Bosnu i Hercegovinu.

U radu su se izložila najvažnija pravna rješenja u kaznenome postupku Engleske i Walesa u pogledu provedbe istrage. Svrha rada je pružanje uvida u ta rješenja, i to iz nekoliko razloga, o kojima slikovito piše Krapac još devedesetih godina prošloga stoljeća. Prvi se odnosi na integrativne tendencije u europskom kaznenom pravu koje se snažno oslanjaju na engleski kazneni postupak, drugi na činjenicu da se u nekim rješenjima mogu naći inspiracije za vlastite dogmatske i pravopolitičke ideje, a treći, budući da je englesko kazneno postupovno pravo znatno utjecalo na postanak modernoga kontinentalnoga kaznenoga postupka, referira na povijesnu dimenziju.

Adversarni kazneni postupak snažno počiva na načelu pravičnoga postupka (*due process*). To znači da je naglasak na građanskim slobodama kojima se nastoji osigurati oslobođanje nevinih, na koji se način riskira osloboditi i one koji to ne zaslužuju; u inkvizitornim sustavima, pak, naglasak je na kontroli kriminaliteta, što može implicirati povredu prava pojedinaca u većoj mjeri kako bi se ostvarile vrijednosti cijeloga sistema. Kazneni postupak u Engleskoj i Walesu je adversarni, mada se većina teoretičara slaže s tim da se prije može govoriti o nekim značajkama jednoga li drugoga koji dominiraju cijelim postupkom, pa u tom smislu niti engleski nije "čisti" adversarni. Neovisno o ovim komentarima, činjenica da je u srži kaznenoga postupka koji je predmetom ovoga rada spor dviju strana u postupku koji treba riješiti neovisni sud, naglašava jamstva koja sistem treba pružiti da suprotstavljene strane imaju jednak tretman. To znači da već u fazi provedbe policijskih izvoda kazneno-postupovna jamstva dolaze snažno do izražaja, poput zaštite od samoinkriminiranja, nužnosti postojanja određene razine sumnje da bi se poduzimale prisilne radnje prema osumnjičenicima, zaštite

od nepropisnoga agresivnoga ispitivanja itd. Iako je povremeno dolazilo do određenih zlo-uporaba i neadekvatnih korištenja policijskih ovlasti u istraživanju kaznenih djela, ipak se može konstatirati da je u Engleskoj i Walesu cijeli sistem istrage poprilično orijentiran prema osumnjičeniku i da su njegova prava i slobode prioritet u postupanju.

Legitimitet konačne sudačke odluke u kaznenom postupku u Engleskoj i Walesu po-čiva na činjenici koliko su poštovana postupovna pravila stranačkoga dvoboja. Otuda ne iznenađuje da su policijski izvodi (makar podzakonskim propisima) dosta sveobuhvatno i detaljno normirani i da se u rješenjima koja su na snazi u ovom kaznenopravnom sistemu mogu naći inspiracije za vlastiti pravni okvir.

LITERATURA

1. Ashworth, A. (2000). Developments in the Public Prosecutor's Office in England and Wales. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 8/3, str. 257.-282.
2. Ashworth, A., & Redmayne, M. (2010). *The Criminal Process*. Oxford: University Press.
3. Darbyshire, P. (2008). Criminal Procedure in England and Wales. U R. Vogler, & B. Huber, *Criminal Procedure in Europe* (str. 39.-171.). Freiburg im Bressgau: Max- Planck- Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
4. Huber, B. (1997). England und Wales (Landesbericht). U A. Eser, M. Überhofen, & B. Huber, *Korruptionsbekämpfung durch Strafrecht* (str. 69.-99.). Freiburg im Bressgau: Max-Planck- Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
5. Huber, B., & Klumpe, B. (1993). Landesbericht England und Wales. U W. Gropp, *Besondere Ermittlungsmaßnahmen zur Bekämpfung der Organisierten Kriminalität*. (str. 211.-301.). Freiburg im Bressgau: Ed.Iuscrim,Max- Planck- Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
6. Johnston, D., & Hutton, G. (2004). *Blackstone's Police Manual. Evidence and Procedure (2004 edition)*. Oxford: University Press.
7. Karas, Ž. (2004). *Redarstveni pregledi i pretrage vozila*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (11) 1, 21.-79.
8. Karas, Ž. (2007). *Sudska praksa u svezi s policijskim postupanjem*. Policijska i sigurnost, (16), 3-4, 273.-280.
9. Krapac, D. (1995). *Engleski kazneni postupak*. Zagreb: Pravni fakultet.
10. Padfield, N. (2006). *Archbold. Magistrates' Courts Criminal Practice 2007*. London: Sweet & Maxwell.
11. Pavišić, B. (2011). *Komentar Zakona o kaznenom postupku*. Rijeka: Dušević & Kršovnik d.o.o.
12. Pavišić, B., Modly, D., & Veić, P. (2006). *Kriminalistika. Knjiga prva (treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje)*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
13. Richardson, J. (2007). *Archbold 2007*. London: Sweet & Maxwell.
14. Roberts, P. (2007). Law and criminal investigation. U T. Newburn, T. Williamson, & A. Wright, *Handbook of Criminal Investigation* (str. 92.-146.). Cullompton.Devon: Willan Publishing.
15. Sačić, Ž. (2001). *Organizirani kriminal - metode suzbijanja*. Zagreb: Informator.

16. Sanders, A. (2008). Can Coercive Powers be Effectively Controlled or Regulated? The Case for Anchored Pluralism. U E. Cape & R. Young (ur.), *Regulating Policing. The Police and Criminal Evidence Act 1984-Past, Present and Future* (str. 45.-73.). Oxford: Hart Publishing.
17. Sanders, A., & Young, R. (2007). From suspect to trial. U M. Maguire, R. Morgan, Reiner, & R., *The Oxford Handbook of Criminology (4th ed.)* (str. 953.-989.). Oxford: University Press.
18. Terrill, R. J. (2007). *World Criminal Justice Systems*. Newark: Matthew Bender & Company.
19. Tomašević, G. (2009). *Kazneno procesno pravo. Opći dio: temeljni pojmovi (elektronično izdanje)*. Pravni fakultet u Splitu. Zavod za kaznenopravna i kriminološka istraživanja "Ivan Vučetić".
20. Wade, M. (2009). United Kingdom: England and Wales (National Report) . *Revue Internationale De Droit Pénal, (80), 1-2 (CD-ROM Annexe)*, 323.-339.

Summary

Darko Datzer, Irma Deljkic

Police investigation in England and Wales

Since the English criminal procedure law has great significance for the contemporary criminal law theory and practice, the paper aims to briefly describe the most important segment of the preparatory phase of criminal procedure in England and Wales - an investigation. Given that in these geographic regions there is no formal separation of the detection and evidence gathering activities, elaborating the key determinants will improve the literature on the police investigation in a typical adversarial criminal procedure, which has not been much presented in the domestic academic and professional literature. The paper shows that due process is in England and Wales very important principle, which comes to the force throughout the criminal proceedings, even before it formally starts. The basic idea of the English criminal procedure that there is a dispute between two equal sides, seeks to become reality already during the investigation, where the activity of the police, who undertakes the vast majority of investigative actions, is standardised in detail. Violation of these standards implies questioning the legality of the obtained evidence and may result in dismissal of the charges against the alleged perpetrator of the crime. Overview of the most important decisions that govern the investigation suggests that the protection of human rights and freedoms is highly valued in the criminal procedure of England and Wales. Although it can be partially accepted, remark (much invoked) that this process is more oriented to evidence than to truth, still, attitude of the English legislature to establish a comprehensive framework on the position of suspects (even if it was the result of a quite recent legal and political developments) should be respected and taken seriously in consideration.

Key words: police, investigation, criminal procedure.